

VARIA

Ks. WOJCIECH GUZEWICZ

PARAFIA ROŻYŃSK WIELKI (HISTORIA I POWSTANIE – LUDNOŚĆ I DUCHOWIEŃSTWO – MIEJSCA KULTU)

Zagadnienia wstępne

Parafia rzymskokatolicka w Rożyńsku Wielkim formalnie została utworzona w 1982 r., znacznie wcześniej istniał tu jednak ośrodek duszpasterski i rozwijał się kult religijny, sięgał on nawet początku XVI w. To szmat czasu i warto się nad historią parafii pochylić, tym bardziej że jest ona bogata w wydarzenia i ludzi.

W niniejszym opracowaniu zawarte zostały istotne informacje dotyczące historii miejscowości, powstania parafii, opisu architektonicznego kościoła oraz struktury ludności i duchowieństwa. Wydobyte z mroków pamięci fakty i wydarzenia – w zamierzeniu autora – mają służyć także jako podstawowa informacja do charakterystyki środowiska społecznego i religijnego zarówno Rożyńska Wielkiego, jak i całej ziemi rożyńskiej. Przy opracowaniu tematu niezwykle pomocne okazały się publikacje: ks. Wojciecha Guzewicza (np. *Parafia Rożyńsk Wielki 1958/1982–2008*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Ełk 2008 – monografia parafii za lata 1958–2008) oraz ks. Daniela Kowalskiego (*Miejsca kultu w parafii pw. Świętego Szczepana w Rożyńsku Wielkim*, Olsztyn 2017, mps BUWM – praca magisterska na temat świątyni i innych miejsc kultu w parafii).

Szczegółowa analiza wszystkich aspektów dziejów parafii w Rożyńsku Wielkim znacznie przekraczałaby ramy objętościowe artykułu naukowego, dlatego też autor na potrzeby niniejszego opracowania wybrał jedynie niektóre elementy z dziejów rożyńskiego ośrodka kościelnego.

1. Historia i utworzenie parafii

W przeszłości rejon Rożyńska Wielkiego i okolic położony był na pograniczu dwóch plemion pruskich – Galindów i Jaćwingów oraz Mazowsza. Niedaleko Rożyńska biegł szlak handlowy ze Szczuczyna przez Białą, Pisz, wzdłuż Jeziora Nidzkiego i dalej przez Szczytno do Gdańska. W wiekach od XI do XIII ludność

galindzka z tych terenów została przetrzebiona w wyniku ustawicznych walk na pograniczu mazowiecko-pruskim. W związku z tym papież Innocenty IV w 1254 r. nadał te ziemie jako bezludne do zasiedlenia książętom mazowieckim.

W rok po nadaniu papieskim, tj. w 1255, książę kujawski zrzekł się Galindii na rzecz zakonu krzyżackiego w zamian za ziemię lubawską. Przez blisko półtora wieku Krzyżacy nie zasiedlali wschodnich terenów swego państwa, także rejonu Rożyńska. Nieprzebyta puszcza miała chronić przed napadami litewskimi i umożliwiać kolonizację w zachodnich połaciach kraju. Planowe osadnictwo na omawianych terenach rozpoczęło się dopiero po 1422 r., kiedy to wytyczono ostatecznie granicę między państwem krzyżackim a Polską i Litwą¹.

Jedną z pierwszych założonych na tych terenach wsi były Jebramki. Pierwsza wzmianka o niej pochodzi z 1449 r. Przywilej lokacyjny miejscowość ta uzyskała jednak dopiero w 1480 r. Nieco wcześniej nadania lokacyjne uzyskały Rożyńsk Wielki (1471) i Kurzątki (1473). Pod koniec XV w. założono jeszcze Czyprki (1480), Guty Rożyńskie (1486), Sokoły Jeziorne (1486), Dmusy (1495) oraz Wojtele. Z XVI w. pochodzą wsie: Ciernie (1501), Krzywińskie (przed 1505 r.), Olszewo (1506), Taczki (1507), Marchewki (1509), Kibisy (1511), Dybowo (przed 1511 r.), Nowaki (1526) oraz Bzury (1528). Najpóźniej, bo dopiero w XX w., powstał Dybówek².

Obok wymienionych miejscowości istniała jeszcze jedna wieś, a mianowicie Skrodzkie. Powstała ona w 1472 r. na prawie magdeburskim i obejmowała 16 włók ziemi. Jej zasadzcą był Szymon Bednorz. W 1939 r. mieszkało w niej 19 osób, leżała w lesie nad Jeziorem Borowym, dlatego też po 1945 r. nie została ponownie zasiedlona z uwagi na bezpieczeństwo ewentualnych mieszkańców. Przez pewien czas ukrywały się w niej – według relacji miejscowych – oddziały partyzanckie z Grajewskiego, Augustowskiego i Łomżyńskiego³.

Do tworzonych miejscowości przybywała ludność litewska, niemiecka oraz polska. O obecności Litwinów świadczą m.in. nazwy miejscowości: Kibisy, pierwotna nazwa Bzur – Kortejki oraz Taczki. W przypadku Bzur – o Litwinach badacze wnioskuje jedynie na podstawie nazwy miejscowości, natomiast w przypadku Kibisów potwierdza ją wzmianka z przywileju oraz nazwy osobowe, wspomniano bowiem tamże o Litwinach (Littawen) – Janie Doxoytz, Aleksie Litawschky, Stańku Jurkouitz i drugim Stańku. Podobnie w przypadku przywileju Taczaków wymieniono Litwinów Jana i Macieja Tatzkoitz⁴. Trzeba jednak podkreślić, iż ludności pochodzenia litewskiego było niewiele i szybko ulegała ona asymilacji wśród przeważającej ludności polskiej, przy czym część mieszkańców określanych jako Litwini mogła być Polakami przybyłymi z Podlasia należącego wówczas do Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Wiemy także, że na tych terenach przebywała ludność niemiecka. Zajmowała ona wyższą pozycję w strukturze społecznej, jednak trudno rozpoznać problem

¹ Pozostała ona bez żadnych zmian granicą państwową do 1945 r.

² W. Guzewicz, *Parafia Rożyńsk Wielki 1958/1982–2008*, Ełk 2008, s. 23–24.

³ R. Pawlicki, *Skrodzkie*, <<http://www.galindia.hg.pl/skrodzkie.html>>, dostęp: 13.01.2021.

⁴ G. Białuński, *Przemiany społeczno-ludnościowe południowo-wschodnich obszarów Prus Krzyżackich i Książęcych (do 1568 r.)*, Olsztyn 2001, s. 50–51.

osadnictwa niemieckiego na tym terenie ze względu na to, że nieraz obce nazwy po prostu tłumaczono. Odnaleziono tylko jeden etnonim, który można kojarzyć z Niemcem, mianowicie Hans Schwaben w Kibisach (1586)⁵. W okolicach Rożyńska Niemcy widoczni są co prawda sporadycznie, ale zajmowali, jak wspomniano, górne warstwy społeczne (szlachta, urzędnicy). Znaczenie miał też język niemiecki, którym ludność musiała się posługiwać w kontakcie z administracją. W korespondencji przeważał on zdecydowanie nad łaciną i polszczyzną.

Zasadniczą grupę osadników na tych terenach tworzyli Polacy. Świadczą o tym chociażby nazwy miejscowości, np. Guty, Sokoły, Kurzątki, Cyprki, Bzury, Rożyńsk i inne. Nierzadko osadnikami byli uciekinierzy, w tym drobna szlachta i chłopci z Mazowsza. Problem uciekinierów, jak się wydaje, był znaczny, skoro w 1539 r. wojewoda bełski Mikołaj Niszczycki prosił księcia Albrechta o bezzwłoczny zwrot zbiegów i ponaglenie w tym celu swoich starostów. Również król Polski Zygmunt Stary zwrócił się w 1540 r. z prośbą do księcia pruskiego o zwrot zbiegłych poddanych⁶. Siłą sprawczą wyżej wspomnianego procesu leżała w fakcie rozdrobnienia mazowieckich dóbr rycerskich. Zwykle te niewielkie nadania (10–20 łanów) rozpadały się na coraz mniejsze majątki. W tej sytuacji poszukiwanie lepszych warunków gospodarowania wcale nie dziwi, a takie właśnie znajdowano wówczas w Prusach.

W państwie krzyżackim tereny Rożyńska wchodziły w skład prokuratorii piskiej i komturii bałgijskiej. Po przekształceniu tegoż państwa w księstwo świeckie Rożyńsk znalazł się w obwodzie Natangii, w starostwie piskim i w domenie drygalskiej. W 1752 r., po zlikwidowaniu podziału na obwody i starostwa, ziemie te zakwalifikowano do powiatu oleckiego i kamery gabińskiej. Następną zmianą podziału administracyjnego nastąpiła w 1818 r. Omawiane tereny włączono do powiatu piskiego i rejencji gabińskiej, a 1905 r. do rejencji olsztyńskiej.

Pod względem kościelnym Rożyńsk Wielki z okolicą początkowo wchodził w skład diecezji warmińskiej i dekanatu reszelskiego. Wybudowany tu ok. 1500 r. kościół był świątynią filialną parafii w Drygałach, która istniała już w 1438 r. W czasie reformacji ludność Rożyńska i okolic przyjęła luteranizm. Przez pierwsze dwa wieki podlegała superintendentowi w Elku, potem superintendentowi w Piszcu (od 1715 r.). Mimo zaprowadzenia protestantyzmu ludność Rożyńska zachowała kult św. Erazma (zbór ewangelicki miał tu powstać jeszcze przed 1565 r.). Gdy w 1656 r. kościół szczęśliwie uniknął zniszczenia przez Tatarów, Mazurzy ewangeliccy uznali to za cud św. Erazma i tłumnie nawiedzali kościół na Przemienienie Pańskie. Kronika kościelna podaje, że na widok witraża przedstawiającego św. Erazma Tatarzy ugasili już rozniecony ogień, dzięki czemu świątynia przetrwała najazd w przeciwieństwie do większości zabudowań wsi⁷.

Do 1945 r. parafię zamieszkiwała ludność ewangelicka, głównie pochodzenia polskiego. Przykładowo w 1834 r. znajdowało się w parafii 2413 Polaków i 46 Niemców, a w 1940 r. 2474 Polaków i 53 Niemców. W 1833 r. w szkołach

⁵ Tamże, s. 64.

⁶ S. Średniowski, *Zbięgostwo chłopów w dawnej Polsce jako zagadnienie ustroju społecznego*, Łódź 1997, s. 66nn.

⁷ W. Guzewicz, *Ocalić od zapomnienia: Parafia Rożyńsk Wielki*, Elk–Rożyńsk Wielki 2006, s. 5.

na terenie parafii nie było ani jednego Niemca i aż 395 polskich uczniów. W 1871 r. na 3650 parafian było tylko 50 Niemców, a w latach 1880–1890 stwierdzono 300 Niemców, gdy liczba Polaków wynosiła od 2900 do 3127. W tym czasie nabożeństwa odbywały się po polsku, a tylko co drugą niedzielę po niemiecku. W 1912 r. liczbę parafian szacowano na 2800, w tym 1800 zapisano jako Mazurów, od pastora wymagano znajomości języka „mazurskiego”⁸.

Pierwszy znany z imienia i nazwiska pastor ewangelicki to Stanisław Zabielnny. Wymieniany jest on w dokumentach w 1579 r. W latach 1656–1668 był tu proboszczem Tomasz Molitor, autor pieśni *O wtargnieniu Tatarów do Prus*, znajdującej się w kancjonałach Wasińskiego, oraz wiersza *Nagrobek*, wydrukowanego w 1842 r. w „Przyjacielu Ludu Łeckim” (nr 9). Pieśń ta liczy ogółem 41 zwrotek. Śpiewano ją w kościołach mazurskich jeszcze w XX w. Oto kilka zwrotek tej pieśni:

Ojczyzno tęskliwa, zaleway się łzami,
Wspomnijcie Prusacy! Co się działo z wami,
W roku tysiąc sześć set pięćdziesiątym szóstym,
Kiedy różne wojska leżały, jak mostem.

Naród nieznaomy, iak orzeł przyleciał,
Z pogańskich krainów, wszystko pozrzeć zechciał:
W niewinne granice niespodzianie wkroczył,
Byстрыm koniem na nie gromnie przyskoczył.

Tam wsie, domy, zboża i gumna palili,
Poniekąd kościoły w popiół obrocili:
Szaty, koni sobie i pieniądze zbiwszy,
Tylko szczerą nędzę w Prusiech zostawiwszy.

Okrutnie na ten czas Tatar postępował,
Będzie się temu świat potomny dziwował
Bo tego od wieków nie było słuchano,
Owa, się tych czasów nigdy nie spodziewano⁹.

W latach 1883–1885 pastorem parafii Rożyńsk Wielki był Józef Sylwester Suszyński, pochodzący z Wielkopolski, były proboszcz i dziekan w Ostrowie i Mogilnie oraz były kanonik i radca konsystorza biskupiego w Poznaniu. Później zboorem tutejszym zarządzali m.in.: Ernest Benjamin Ammon (1886–1893), Louis Korella (1894–1908), Otto Matern (1908–1919), Ernst Wilamowski (1920–1922), Erich Wisotzki (1923–1929), Werner Buskie (1932), Viktor Kühn (1937–1945). Ten ostatni wydał w 1958 r. „Kronikę kościelną Rożyńska Wielkiego” (*Kirchenchronik Groß Rosinsko*)¹⁰.

Rozwój Rożyńska Wielkiego i okolic zatrzymał najazd tatarski z 1656 r. Doszło do niego w wyniku wojny polsko-szwedzkiej, zwanej „potopem”. Książę pruski i elektor brandenburski Fryderyk Wilhelm popierał wówczas króla szwedzkiego.

⁸ W. Chojnacki, *Zbory polsko-ewangelickie w byłych Prusach Wschodnich w XVI–XX w.*, „Reformacja w Polsce” 12(1953–1955), nr 45–50, s. 382nn.

⁹ Tekst zaczerpnięto z książki: W. Guzewicz, *Parafia Rożyńsk Wielki 1958/1982–2008*, s. 27–28.

¹⁰ F. Moeller, *Altpreußisches evangelisches Pfarrerbuch von der Reformation bis zur Vertreibung im Jahre 1945*, Hamburg 1968, s. 122–123; W. Guzewicz, *Ocalić od zapomnienia...*, s. 20.

Rada królewska wraz z hetmanami zdecydowała, że konieczne jest rozbitcie przeciwnika i zmuszenie Prus Książęcych do odstąpienia od Szwedów. Na Prusy poszło więc główne uderzenie armii hetmana polnego litewskiego Wincentego Gosiewskiego, składającej się z oddziałów zaciężnych, koronnych, litewskich, tatarskich i pospolitego ruszenia. 8 października 1656 r. hetman Gosiewski pokonał pod Prostkami znacznie liczniejsze wojska szwedzkie i brandenburskie, dowodzone przez generała Jerzego Fryderyka Waldecka i księcia Bogusława Radziwiłła. Konsekwencją bitwy był najazd tatarski, który spustoszył Mazury i północne Podlasie, spowodowany odmową wydania Tatarom księcia Radziwiłła¹¹.

Nie mniejsze spustoszenia w ludziach poczyniła dżuma – „czarna śmierć”, która w latach 1709–1711 pochłonęła prawie trzy czwarte ludności z tych ziem. Najwięcej osób zmarło wówczas w Kurzątkach – 126, tj. 95% ogółu mieszkańców. Dodatkowym ciosem była wyjątkowo sroga zima z przełomu 1708 i 1709 r. Wiele bydła zamarzło wówczas w oborach i trzody w chlewach, zdarzały się też wypadki, że ludzie zamarzali w nieopalanym izbach. Wymarzły wszystkie oziminy. Zima wprawdzie przerwała szerzenie się zarazy, ale spowodowała głód i drożyznę. Niedożywiona i wycieńczona ludność tym łatwiej zapadała na różne choroby. Zaczęły szerzyć się czerwotka, ospa, gorączka plamista, a wreszcie pojawiła się znów dżuma.

Później rozwój terenów hamowany był także przez wojny, w tym m.in. napoleońskie (1811–1812) oraz I i II wojnę światową

Wraz z zakończeniem działań II wojny światowej i przybyciem na te tereny ludności polskiej, głównie wyznania rzymskokatolickiego, poczyniono starania o utworzenie w Rożyńsku Wielkim parafii. Już w 1949 r. miejscowi parafianie zwracali się do Kurii Biskupiej w Olsztynie o „przydzielenie do Rożyńska na stałe kapłana”. Motywowali to potrzebą stałych praktyk religijnych, troską o wychowanie dzieci i młodzieży oraz koniecznością zagospodarowania kościoła poprotestanckiego¹². Z braku najpierw odpowiedniej liczby kapłanów w diecezji warmińskiej, a później także stosownego pozwolenia władz państwowych decyzję tę odkładano. Dopiero w lutym 1958 r. bp Tomasz Wilczyński zdecydował się utworzyć w Rożyńsku Wielkim samodzielny wikariat parafii w Drygałach¹³, wyznaczając ks. Antoniego Zdunka na duszpasterza Rożyńska Wielkiego z zamieszkaniem na miejscu.

Samodzielnej parafii nie można było wówczas utworzyć ze względu na brak odpowiedniej zgody ze strony władz państwowych. Takiego pozwolenia nie było także w następnych latach, tj. 60. i 70., mimo że biskup warmiński kilkakrotnie zwracał się o nią do Wydziału do spraw Wyznań w Olsztynie¹⁴.

¹¹ *Historia*, <http://prostki.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=5>, dostęp: 23.12.2020.

¹² Archiwum Diecezji Ełckiej (dalej: ADE) Akta Kurii Biskupiej w Olsztynie (dalej: AKBO), Parafia pw. Św. Szczepana w Rożyńsku Wielkim, sygn. 76, k. 1–6.

¹³ Należy pamiętać, iż parafię w Drygałach formalnie powołał do istnienia bp Tomasz Wilczyński 26 maja 1962 r.

¹⁴ W. Guzewicz, *Kościół rzymskokatolicki na ziemi ełckiej po II wojnie światowej (1945–1992). Uwarunkowania i struktura*, „Rocznik Ełcki” 3(2007), s. 90.

Kwestię tzw. wikariatu wieczystego w Rożyńsku Wielkim rozwiązano dopiero na początku lat 80. ubiegłego stulecia. Władze państwowe zgodziły się w jego miejsce utworzyć pełnoprawną parafię. Formalnie dokonał tego bp warmiński Jan Oblak 23 lipca 1982 r.¹⁵ Nieco wcześniej, bo 21 lipca 1972 r., określono dla Rożyńska odpusty. Odpust główny miał się odbywać, zgodnie z dekretem biskupa, w święto św. Szczepana (26 grudnia), a odpusty drugorzędne w uroczystość Wniebowstąpienia Pańskiego i w święto Narodzenia NMP (8 września).

Nowo erygowana parafia objęła swym zasięgiem następujące miejscowości: Bzury, Ciernie, Czyprki, Dmusy, Dybowo, Dybówko, Guty Rożyńskie, Jebramki, Kibisy, Krzywińskie, Kurzątki, Marchewki, Nowaki, Olszewo, Rożyńsk Wielki, Sokoły Jeziorne, Taczki oraz Wojtele¹⁶. Wcześniej, w ramach jeszcze wikariatu wieczystego, należał do Rożyńska PGR Kosinowo, ale w 1970 r. mieszkańcy zwrócili się do biskupa warmińskiego o wyłączenie ich z Rożyńska (dokąd mieli prawie 9 km) i przyłączenie do kościoła w Bajtkowie, położonego od ich miejscowości w odległości ok. 2 km¹⁷. Podobna sytuacja była ze wsią Rakowo Małe, której mieszkańcy chcieli ze względu na dużą odległość i zły stan dróg zmienić przynależność z Rożyńska na Bajtkowo. Ostatecznie biskup warmiński Józef Drzazga zdecydował o odłączeniu obu tych miejscowości od Rożyńska i włączeniu ich do kościoła w Bajtkowie 10 września 1975 r.¹⁸ Przez kilka lat, zwłaszcza na początku istnienia wikariatu wieczystego, kwestię sporną stanowiła również miejscowość Dmusy. Swoje prawa chcieli mieć do niej zarówno rządcy z Rożyńska, jak i ze Skarżyna. Ostatecznie Dmusy pozostały przy Rożyńsku, ponieważ, jak pisał dziekan piski, „pierwej był tu ksiądz z Rożyńska, zdołał ująć mieszkańców i zobowiązać ich do pewnych ciężarów na rzecz swojego kościoła”. Dodatkowym argumentem za przyłączeniem do Rożyńska było to, iż sami zainteresowani czuli się bardziej związani z tamtejszym kościołem aniżeli ze świątynią w Skarżynie¹⁹.

Po II wojnie światowej parafia w Rożyńsku znalazła się w granicach dekanatu piskiego i diecezji warmińskiej. 20 lipca 1990 r. weszła w skład nowo powstałego dekanatu Biała Piska. Wraz z reorganizacją struktur Kościoła w Polsce, dokonaną przez Ojca Świętego Jana Pawła II w 1992 r., znalazła się w nowo powstałej diecezji elckiej i w tym samym dekanacie, co przedtem.

Pod względem administracyjnym po 1945 r. ziemia rożyńska należała do Okręgu Mazurskiego Prusy Wschodnie (1945–1946), a dalej do województwa olsztyńskiego i białostockiego (1953–1975), do województwa suwalskiego (1975–1999) i do województwa warmińsko-mazurskiego (od 1999 r.). Na przestrzeni ostatnich sześćdziesięciu lat zmieniała się także przynależność do powiatów. Omawiane ziemie wchodziły w skład powiatów piskiego, grajewskiego i elckiego. Bezpośrednio po wojnie utrzymano też dawny podział na gminy, następnie prze-

¹⁵ ADE AKBO, Parafia pw. Św. Szczepana w Rożyńsku Wielkim, sygn. 76, k. 141–142.

¹⁶ W. Guzewicz, *Ocalić od zapomnienia...*, s. 4.

¹⁷ ADE AKBO, Parafia pw. Św. Szczepana w Rożyńsku Wielkim, sygn. 76, k. 35nn.

¹⁸ ADE AKBO, Parafia pw. Św. Szczepana w Rożyńsku Wielkim, sygn. 76, k. 90.

¹⁹ ADE AKBO, Parafia pw. Św. Szczepana w Rożyńsku Wielkim, sygn. 76, k. 18.

kształcono je na gromady (od 1954 r.), by znów powrócić do podziału na gminy (od 1972 r.). Obecnie obszar parafii znajduje się w dwóch w gminach (Prostki i Biała Piska) oraz w dwóch powiatach (piski i elcki)²⁰.

2. Ludność i duchowieństwo

Po zakończeniu działań wojennych w 1945 r. na omawiane tereny napłynęła ludność polska wyznania rzymskokatolickiego, głównie z okolic Grajewa, Wąsosza i Szczuczyna, a więc z tych terenów, które graniczyły z parafią w Rożyńsku Wielkim²¹. Zasiedlili oni prawie wszystkie przedwojenne miejscowości z wyjątkiem wsi Skrodzkie, która nie została zagospodarowana z powodu swego położenia (leżała na uboczu, w lesie) oraz przebywania w niej przez pierwsze lata powojenne partyzantów, którzy kontestowali porządek polityczny narzucony Polsce po 1945 r.

Według danych proboszcza drygalskiego na przełomie lat 40. i 50. w Rożyńsku i okolicach mieszkało ok. 800 osób²². W niecałe dziesięć lat później w wyniku przyrostu naturalnego oraz przybycia nowych osadników, m.in. do tworzonych wówczas zakładów rolnych w Dybówku oraz Kosinowie PGR, liczba mieszkańców ziemi rożyńskiej prawie się podwoiła i wynosiła ok. 1500 osób. Pod koniec lat 60. parafię zamieszkiwało już 1750 wiernych²³. W latach 70. nastąpił jednakże spadek liczebności parafian spowodowany głównie wyłączeniem z parafii miejscowości Kosinowo PGR, a potem także Rakowa Małego i przyłączeniem ich do parafii w Bajtkowie. W wyniku tych zmian z parafii odeszło ponad 600 osób. Stan parafii w Rożyńsku w 1975 r. ustalił się na poziomie 1040 osób²⁴.

W tym czasie była to jedna z najmniejszych placówek w diecezji warmińskiej. Na dodatek bp Jan Obląk podczas wizytacji duszpasterskiej w 1977 r. stwierdzał, iż parafia w Rożyńsku Wielkim jest „placówką wymierającą, gdzie młodzież ucieka do miast, a wielu starszych zdaje państwu swoje gospodarstwa i przenosi się do innych miejscowości, w wyniku czego niektóre wioski liczą już tylko 4–6 rodzin”. Z tego też względu zwolnił parafię z kolekt na cele diecezjalne. Pozostawił jedynie obowiązek oddawania tac na seminarium duchowne, KUL i cele ogólnokościelne²⁵.

Proces wyludniania się parafii utrzymywał się i w następnych latach. W 1989 r. spisy diecezjalne podawały, iż w stosunku do 1975 r. parafia rożyńska

---

²⁰ E. Korc, *Zmiany administracyjno-terytorialne na obszarze byłych Prus Wschodnich ze szczególnym uwzględnieniem terenu województwa olsztyńskiego*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1997, nr 1(215), s. 3–22; B. Kumor, *Geografia historyczna dzisiejszej diecezji elckiej*, w: *Przeszłość natchnieniem dla teraźniejszości*, pod red. K. Brzostka i in., Elk 1996, s. 31–38.

²¹ W. Guzewicz, *Parafia Rożyńsk Wielki 1958/1982–2008*, s. 68n.

²² ADE AKDO, Parafia pw. Matki Bożej Częstochowskiej w Drygalach, sygn. 24. Pismo z 1950 r.

²³ ADE AKBO, Parafia pw. Św. Szczepana w Rożyńsku Wielkim, sygn. 76, k. 52.

²⁴ ADE AKBO, Parafia pw. Św. Szczepana w Rożyńsku Wielkim, sygn. 76, k. 130.

²⁵ ADE AKBO, Parafia pw. Św. Szczepana w Rożyńsku Wielkim, sygn. 76, k. 91.

zmniejszyła się o 150 osób. Podawano wówczas liczbę 903 wiernych²⁶. Główną przyczynę tego stanu rzeczy ówczesny proboszcz rożyński – ks. Edward Grabarek – upatrywał w emigracji młodych parafian do miast i małym przyroście naturalnym²⁷. W 2017 r. teren parafii zamieszkiwało 1137 osób, z czego do katolicyzmu przyznaje się 827 osób²⁸.

Warto odnotować, iż parafia w Rożyńsku Wielkim nigdy nie była gęsto zaludniona. Słabe gleby, duże obszary wód i lasów nie zachęcały do osadnictwa. Wojny i choroby pustoszyły ten skrawek ziemi²⁹. Z tego też powodu gęstość zaludnienia była tu zawsze niższa od przeciętnej krajowej i wynosiła ok. 30 osób na km². Podobnie rzecz ma się dzisiaj, na 1 km² mieszkają tu 33 osoby³⁰.

W parafii rożyńskiej zawsze najwięcej ludzi zatrudnionych było w rolnictwie. Według wizytacji biskupiej z 1977 r. z rolnictwa utrzymywało się dwie trzecie parafii, tj. ok. 700 osób, w tym 108 rodzin prowadziło gospodarstwa rolne i 66 rodzin miało zatrudnienie w PGR-ach. Prócz tej grupy zawodowej żyło tu jeszcze 40 rodzin rencistów obok reprezentantów 27 innych zawodów (nauczyciele, leśnicy, robotnicy itd.)³¹. Obecnie Rożyńsk Wielki to parafia z przewagą ludzi starszych. Wierni utrzymują się z rolnictwa, rybołówstwa, pracują w lesie oraz podejmują zajęcia sezonowe. Niektórzy są zatrudnieni w pobliskim Ełku, Grajewie i Białej Piskiej. Walory krajobrazowe i turystyczne skłaniają też do zakładania gospodarstw agroturystycznych i ośrodków wypoczynkowych.

Administratorami i proboszczami parafii byli następujący duchowni: ks. Antoni Zdunek (1958–1962), ks. Bronisław Magdziarz (1962–1965), ks. Jan Magdziarz (1965–1968), ks. Henryk Kurach (1968–1973), ks. Czesław Dręzek (1973–1978), ks. Józef Świechowski (1978–1982), ks. Edward Grabarek (1982–2005), ks. Marek Waluś (2005–2018) oraz ks. dr Marcin Oleksy (od 2018 r.)³². W sumie, na przestrzeni ponad sześćdziesięciu lat istnienia ośrodka, posługę rządców parafii pełniło dziewięciu kapłanów. Najdłużej pracował ks. Edward Grabarek (23 lata), najkrócej – ks. Bronisław Magdziarz i ks. Jan Magdziarz (po trzy lata). Największy rozwój parafia przeżyła za czasów ks. Marka Walusia (m.in. dokonano kapitalnego remontu świątyni – zewnątrz i wewnątrz, remontu zabytkowych organów, wybudowano nową plebanię, postawiono nowe ogrodzenie wokół posesji kościelnej, założono świetlicę środowiskową, powołano do życia Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Rożyńskiej, zorganizowano dziesięć międzynarodowych koncertów muzyki poważnej itd.)³³.

²⁶ ADE AKBO, Parafia pw. Św. Szczepana w Rożyńsku Wielkim, sygn. 76, k. 257.

²⁷ W. Guzewicz, *Parafia Rożyńsk Wielki 1958/1982–2008*, s. 68nn.

²⁸ *Schematyzm diecezji ełckiej 2017*, Ełk 2017, s. 194.

²⁹ Zob. *Pisz. Z dziejów miasta i powiatu*, pod red. J. Maciejewskiej, Olsztyn 1970, s. 191–195.

³⁰ Zob. *Położenie*, <http://prostki.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=2>, dostęp: 23.12.2020.

³¹ ADE AKBO, Parafia pw. Św. Szczepana w Rożyńsku Wielkim, sygn. 76, k. 130.

³² W. Guzewicz, *Parafia Rożyńsk Wielki 1958/1982–2008*, s. 51–52.

³³ Tamże, s. 65–66.

3. Miejsca kultu

3.1. Świątynia parafialna

Głównym miejscem kultu w parafii Rożyńsk Wielki jest kościół pw. Świętego Szczepana³⁴, zbudowany w latach 1889–1892³⁵. Został on usytuowany na wzniesieniu w centrum wsi. Obiekt zbudowany został w stylu neogotyckim, z czerwonej cegły na kamiennej podmurówce. Budowla posiada wysoki korpus, pierwotnie z jednym poziomem empor, kryta dachem siodłowym. Wieża kościoła jest pięciopoziomowa i została nakryta dachem namiotowym. Bliższe wieży pomieszczenie dwupoziomowe, skrajne jednopoziomowe. Nieco niższe od korpusu prezbiterium wraz z aneksami kryją dachy wielospadowe. Korpus świątyni – trzynawowy, czteroprzęsłowy, od wchodu jednoprzęsłowe prezbiterium zamknięte poligonalne, ujęte w dwa aneksy zamknięte poligonalne. Między aneksami a korpusem dwa symetryczne pomieszczenia klatek schodowych. Kościół pokryty jest dachówką, natomiast wieża blachą miedzianą.

Elewacja zachodnia – symetryczna, w układzie pięcioosiowym, z centralnie i skrajnie usytuowanymi wejściami, pomiędzy którymi umieszczono okna. Wieża w układzie trójblendowym mieści na dwóch kondygnacjach w środkowej blendzie pojedyncze okna. Wyżej ponad gzymsem pod hełmem wieży środkowa blenda szersza – mieści parę okien i oculus, ten poziom wieży jest identyczny ze wszystkich czterech stron. Wieża ujęta w schodkowe półszczyty trójblendowe. W wieży kościoła wisi duży dzwon. Drugi został wywieziony po zakończeniu działań wojennych w 1945 r. do parafii Białaszewo.

Elewacje północna i południowa – symetryczne. Ściana korpusu oszkarpowana, w układzie czteroprzęsłowym, z dwoma poziomami okien – z dołu małe parzyste, wyżej pojedyncze duże okna wypełnione laskowaniami. Całość wieńczy gzymś. Wieża trzyblendowa. W przybudówce wejście, wyżej dwa okna. W aneksie pojedyncze okno.

---

³⁴ Należy pamiętać, iż pierwsza świątynia w Rożyńsku Wielkim postawiona była już ok. 1500 r. Był to kościół drewniany, kryty strzechą, poświęcony św. Erazmowi. Budowla składała się z korpusu o kwadratowym rzucie i wyodrębnionego wielobocznie, zamkniętego prezbiterium. Od zachodu wybudowano wieżę w rzucie prostokąta bądź kwadratu, z jedną trzecią włączoną w obręb korpusu. Wyposażenie wnętrza nosiło cechy renesansu niderlandzkiego, który był modny na Prusach od połowy lat 30. XVI w. Ołtarz główny pochodził z XVII w. (obecnie znajduje się w Muzeum Budownictwa Ludowego – Parku Etnograficznym w Olsztynku). Centralną kwatere ołtarza zajmował obraz przedstawiający Jezusa Ukrzyżowanego oraz Maryję, Marię Magdalenę i Jana Apostoła. Po stronach lewej i prawej ołtarza znajdowały się przedstawienia czterech ewangelistów w bogato rzeźbionych ramach. W górnej i niskiej kondygnacji ołtarza było namalowane Wniebowstąpienie, obramowane dwiema, również namalowanymi, kolumnami i belkowaniem. Po prawej stronie znajdowała się ambona z datą 1687 r. Namalowano na niej temperami czterech ewangelistów, aniola z palmą oraz postaci fundatorów ambony. Kościół ten został rozebrany w 1894 r. z powodu złego stanu technicznego. Na miejscu, gdzie stał ołtarz tegoż kościoła, stoi dziś obelisk z napisem: *Hier stand der Altar der alten Kirche. Groß Rosinsko. 1589–1892*. Zob. W. Guzewicz, *Ocalić od zapomnienia...*, s. 13.

³⁵ Tenże, *Parafia Rożyńsk Wielki 1958/1982–2008*, s. 148.

Elewacja wschodnia: w ścianach poligonalnych oszkarpowanych centralnie usytuowane pojedyncze okna³⁶.

We wnętrzu sklepienie zostało wsparte na dziesięciu filarach. Prześla sklepień i obwódki okien wykonano czerwoną cegłą.

Kościół po II wojnie światowej przeszedł w użytkowanie katolików. Poświęcenia świątyni dokonał na przełomie lat 40. i 50. ówczesny proboszcz z Drygał. Świątynia w latach 2005–2015 przeszła gruntowny remont³⁷.

W centralnym miejscu znajduje się prezbiterium, które zajmuje 7 m szerokości. Dawniej prezbiterium oddzielone było metalowymi balaskami, które otwierane były na środku. Jednak zostały one rozebrane tak, iż prezbiterium zyskało więcej wolnej przestrzeni.

W ścianie głównej prezbiterium znajdują się trzy zabytkowe witraże, które przedstawiają sceny z życia Jezusa: (od prawej) – Wniebowstąpienie Pana Jezusa, Śmierć Jezusa na Krzyżu oraz Narodzenie Pana Jezusa. Fundatorem witraży był dziedzic von Sager z Rakowa. Zabytkowe witraże pochodzą z roku 1900. W czasie prac remontowych zostały wymienione witraże znajdujące się w nawach bocznych. Zostały one zrobione na wzór wcześniejszych, tylko zastosowano szkło łamane. Świątynia posiada w ścianach bocznych 8 okien dużych z jasnymi witrażami, a pod nimi 16 mniejszych. Wnętrze świątyni zostało pomalowane na kremowo. Z takim tłem kontrastują filary, przeszła sklepień i obwódki okien wykonane czerwoną cegłą³⁸.

Ołtarz główny został umiejscowiony w środku prezbiterium na dwustopniowym drewnianym podwyższeniu. Wykonał go Stefan Zawistowski z Elku z drzewa dębowego w roku 1960. Ołtarz architektoniczny, trójosiowy, jednokondygnacyjny, ze zwieńczeniem. W jego centralnej części umiejscowiony jest obraz Matki Bożej Nieustającej Pomocy, który zasłaniany jest obrazem św. Szczepana. Obraz patrona parafii został namalowany w roku 1964. Wizerunek Maryi zawieszony jest na czerwonym tle, na którym wierni ofiarowali wota dziękczynne. Po lewej stronie ołtarz zdobi figura przedstawiająca św. Piotra, natomiast po prawej stronie umiejscowiony jest św. Paweł. Figury sprowadzone z Piekar Śląskich. Zwieńczenie w formie wimpergi z czołgankami³⁹. 30 października 1960 r. dokonano poświęcenia nowego ołtarza. Tabernakulum pancerne wykonał Piotr Majewski z Elku. W roku 2015 ołtarz przeszedł gruntowny remont. Drewno zostało oszlifowane i pomalowane na kolor dębowy. Pozłożona została nastawa nad tabernakulum, jak i samo tabernakulum w jego wnętrzu. Na wszystkie elementy naniesiono złoto, srebro i platynę. Ołtarz został wsparty na podwyższeniu wykonanym z marmuru⁴⁰.

³⁶ Tamże, s. 76–78.

³⁷ Tenże, *Kościół i parafie ziemi elckiej*, Elk 2008, s. 148.

³⁸ Tenże, *Przeszłość i teraźniejszość kościołów i parafii dekanatu pod wezwaniem Świętego Antoniego Padewskiego w Białej Piskiej*, Elk 2012, s. 80.

³⁹ Tenże, *Kościół i parafie ziemi elckiej*, s. 149.

⁴⁰ D. Kowalski, *Miejsca kultu w parafii pw. Świętego Szczepana w Rożyńsku Wielkim*, Olsztyn 2017 [mps BUWM], s. 35nn.

W prezbiterium od strony północnej przy ścianie stoi kredensja wykonana z drzewa dębowego oraz znajdują się schody prowadzące na ambonę tradycyjną (z roku 1892), ustawiona jest z lewej strony patrząc na ołtarz i znajduje się 1 m przed prezbiterium. Na południowej ścianie znajduje się malowidło przedstawiające rybę i kosz z chlebem, na północnej zaś obraz przebitego mieczem baranka, leżącego na księdze. W 2015 r. malowidła nabrały nowego koloru poprzez odnowienie i konserwację – prace konserwatorskie prowadził Waldemar Karwowski z Pizsa.

Na pierwszym filarze od strony południowej umieszczono figurę Chrystusa Króla, po przeciwnej zaś stronie Maryję z Dzieciątkiem. Obie figury zostały odnowione przez Waldemara Karwowskiego w 2011 r. Pod figurą Matki Bożej ustawiona została zabytkowa chrzcielnica z XIX w., a obok paschał⁴¹. W lewej nawie umieszczono ołtarzyk utworzony z feretronu, z wizerunkiem Matki Boskiej Częstochowskiej, ustawionym na drewnianej nastawie. W 2014 r. feretron przeszedł gruntowną renowację, którą wykonał także Waldemar Karwowski. Po przeciwnej stronie na ścianie został powieszony obraz Jezusa Miłosiernego ufundowany przez państwa Szejda z Suwałk (poświęcony 1 maja 2013 r.), pod nim stoi ołtarz posoborowy wykonany z drewna dębowego, także poddany renowacji. Nad prezbiterium, na ścianie szczytowej, widniał napis: *Kłaniam się Tobie przedwieczny Boże*⁴². W trakcie trwających prac związanych z malowaniem ścian okazało się, że tynk był tak słaby, że musiano go zdjąć i położyć nowy, przez co usunięto napis. Po lewej stronie między filarem a prezbiterium namalowano lilię z sercem, z którego wychodzą promienie, u spodu dwie kamienne tablice z Przykazaniami Bożymi. Po przeciwnej stronie krzyż z przebitym sercem, a wokół korona cierniowa.

Naprzeciw ołtarza znajduje się chór, a na nim organy z 1895 r. Zbudowane zostały w pracowni Wilhelma Sauera we Frankfurcie nad Odrą. Wykonane z drewna i cynku. Neogotycki prospekt ustawiono na wysokim cokole z płycinami⁴³. Organy posiadają 18 głosów. Nadbudowa o pięciu polach piszczałkowych, nieparzyste wyższe (boczne bliźniacze), o podobnej budowie; pola piszczałkowe ujęte w pinakle z wgłębieniami przechodzącymi w sterczyny, zamknięte łukami, środek z wimpergą z wpisanymi cztero- i trójliściem, z tyłu gzyms z blankami i powtarzaną ślepą dekoracją; boki z trójkątami nawiązującymi do wimpergi; na szczytach kwiatowy. Pola parzyste zamknięte łukami, na gzymsach podwójne ślepe trójliście, wyżej blanki. Kolorystyka organów: biały z licznymi złoceniami. Traktura jest mechaniczna, wiatrownice – stożkowe, a kontuar – wolno stojący przed szafą organową⁴⁴. Po renowacji organów w świątyni rozpoczęto cykl koncertów w ramach Międzynarodowego Festiwalu Muzyki Organowej i Kameralnej w Rożyńsku Wielkim⁴⁵.

⁴¹ Tamże.

⁴² W. Guzewicz, *Ocalić od zapomnienia...*, s. 17.

⁴³ Por. *Rożyńsk Wielki: neogotycki kościół*, <www.prostki.wm.pl>, dostęp: 07.01.2021.

⁴⁴ W. Guzewicz, *Parafia Rożyńsk Wielki 1958/1982–2008*, s. 80.

⁴⁵ Proboszcz tutejszej parafii ks. Marek Waluś rozpoczął w parafii po odrestaurowaniu zabytkowych organów cykl koncertów. Na samym początku były to okazjonalne koncerty z racji

Chór wsparty jest na belkach drewnianych przemalowanych na kolor brązowy farbą olejną. W 2015 r. belki odrestaurowano tworząc imitację marmuru przypominającego kolor brązowy, natomiast belki podtrzymujące oraz sufit pomalowano na kolor biały. W świątyni ustawiono 36 ław w dwóch rzędach.

Na ścianach kościoła zawieszono 14 stacji Drogi Krzyżowej wykonanych z gipsu, które także zostały odrestaurowane przez Waldemara Karwowskiego z Pizy w 2014 r.

Świątynię otacza trawnik i ogrodzenie, które zostało zmienione w latach 2011–2012. Na północny zachód od budynku kościoła znajduje się znacznych rozmiarów krzyż misyjny z tabliczkami informującymi o odbytych misjach w 1975 r., 1981 r., 1987 r., 2000 r., i napisem na belce poprzecznej *Z Maryją do Jezusa*. Nowy krzyż misyjny z datą 2010 znajduje się kilkanaście metrów od kościoła na południowy zachód. W odległości kilkunastu metrów od kościoła na południowy zachód znajduje się kamienny pomnik zwieńczony krzyżem żelaznym z 1977 r. i napisem *Przez krzyż do nieba* (wcześniej był to pomnik poświęcony poległym w czasie I wojny światowej)⁴⁶.

3.2. Kaplice

Na terenie parafii znajdują się dwie kaplice dojazdowe: w Krzątkach i Dybówku. Pierwsza mieści się w budynku dawnej szkoły podstawowej i zajmuje ok. 40 m² jego powierzchni. Cały parterowy obiekt został wymurowany z cegły, ma zagospodarowane poddasze, pochodzi z początku XX w. Oprócz kaplicy w budynku znajdują się pomieszczenia mieszkalne. W wyposażeniu kaplicy warto zauważyć m.in. drewniany ołtarz przenośny, obraz Matki Bożej Częstochowskiej, drewniany krzyż, stacje Drogi Krzyżowej, ławki oraz przenośny konfesjonał. Kaplica ma też komplet szat i naczyń liturgicznych. Jako pierwszy do Kurzątek zaczął dojeżdżać ks. Czesław Drężek w 1976 r. Było to przy okazji poświęcenia pól, rekolekcji wielkopostnych i obchodów Tygodnia Miłosierdzia⁴⁷.

Kaplica w Dybówku znajduje się w budynku po dawnej świetlicy PGR. Datę powstania budowli określa się na koniec lat 50. ubiegłego stulecia. Na ośrodek kultu miejsce to zostało przeznaczone w latach 90. XX w. W wyposażeniu kaplicy

---

przypadających uroczystości w parafii. Pierwszy koncert odbył się tutaj w roku 2007, kiedy organy zostały poświęcone przez ks. bp. Jerzego Mazura. Następnie koncert kolęd, kiedy zagrali Rafał Sulima oraz Aleksandra Orłowska, która pochodzi z tutejszej parafii. Kolejnym ważnym koncertem był koncert w pięćdziesięciolecie powstania parafii Rożyńsk Wielki. Od 2008 r. w parafii Rożyńsk Wielki odbywały się cyklicznie koncerty w ramach Międzynarodowego Festiwalu Muzyki Organowej i Kameralnej Rożyńsk Wielki, na którym koncertowali muzycy z zagranicy, ale i z Polski. Przykładowo w roku 2016 do udziału w koncercie zaproszeni byli: Jolanta Sosnowska (skrzypce) & Robert Kovacs (organy); Warszawska Orkiestra Smyczkowa im. Z. Brzewskiego; Jonathan Bolivar (gitara) & Michał Markuszewski (organy); Maciej Gołębiowski (klarnet basetowy i saksonet) & Artjom Chaczaturow (organy); Markus Miesenberger (tenor) & Peter Waldner (organy). Miłośnicy muzyki mogą uczestniczyć w koncertach od maja do września. Parafia Rożyńsk Wielki wydała także dwie płyty nagrane w kościele parafialnym, pierwsza to *Muzyka w kościele pw. Świętego Szczepana*, natomiast druga to *Pastorałki Rożyńskie – Arka ks. Marka*.

⁴⁶ D. Kowalski, *Miejsca kultu w parafii pw. Świętego Szczepana w Rożyńsku Wielkim*, s. 39.

⁴⁷ ADE AKBO, Parafia pw. Św. Szczepana w Rożyńsku Wielkim, sygn. 76, k. 124.

główną rolę pełni drewniany przenośny ołtarz soborowy (stół). Obok niego znajdują się m.in. dwa obrazy: Jezusa Miłosiernego i Matki Bożej Częstochowskiej. Ten ostatni pochodzi z czasu nawiedzenia Obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w parafii, które miało miejsce w 1987 r. Kaplica zaopatrzona jest także w komplet szat i naczyń liturgicznych⁴⁸.

3.3. Cmentarze

Bezpośrednio po II wojnie światowej w Rożyńsku nie było cmentarza, nie było zresztą i kogo chować. Prawie wszystkich zmarłych wywożono na „polskie tereny”, bo – jak powszechnie sądzono – tereny Rożyńska w przyszłości mogą odpaść od Polski. Tylko dzieci i niektórych starszych chowano na cmentarzu przy kościele. Do dziś znajdują się tam ich krzyże i nagrobki⁴⁹.

Taki stan przetrwał do 1968 r., kiedy to Powiatowy Inspektor Sanitarny w Pieszku pismem z 8 października zabronił chowania zwłok na cmentarzu przy kościele w Rożyńsku Wielkim. Wprawdzie Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej w Rożyńsku Wielkim pismem z 11 listopada 1968 r. wyznaczyło pod cmentarz grzebalny działkę nr 60/2 o powierzchni 2,23 ha, ale nie zapewniono odpowiednich środków finansowych na uruchomienie tegoż cmentarza oraz uchylano się od załatwienia spraw formalnych w Wydziale Gospodarki Komunalnej w Grajewie⁵⁰. Było to celowe działanie władz, ponieważ mogły w ten sposób skutecznie blokować decyzję o założeniu w Rożyńsku parafii.

Przełom w sprawie cmentarza nastąpił dopiero w połowie lat 70. (styczeń 1976 r.). Postanowiono wtedy oddać katolikom na pochówki dawny cmentarz ewangelicki, założony na przełomie XIX i XX w. Zaraz potem dokonano na tym cmentarzu niezbędnych prac adaptacyjnych i rozpoczęto systematyczne chowanie zmarłych. Uroczystego poświęcenia cmentarza dokonał bp Jan Obląk 13 czerwca 1977 r.

Cmentarz znajduje się na wzgórzu, na skraju wsi, w odległości ok. 300 m na południowy wschód od kościoła. Założony na planie zbliżonym do kwadratu, ma ok. 0,7 ha powierzchni. Ogrodzony został siatką na podmurówce z betonu (ogrodzenie z 1977 r.), z bramą w części południowej. Większość nagrobków pochodzi z czasów współczesnych. Zajmują one część środkową i zachodnią cmentarza. W części wschodniej, zarośniętej pojedynczymi sosnami, lipami, brzoźami i osikami oraz lilakiem, brak pochówków. Po zmarłych ewangelikach pozostał tu tylko kamienny pomnik z metalowym krzyżem i okolicznością tablicą. Najstarszy zachowany nagrobek: Auguste Bernatzki, geb. Filipzik, geb. 18.6.1896, gest. 1958⁵¹.

Oprócz cmentarza parafialnego znajduje się jeszcze kilkanaście cmentarzy poewangelickich. Są one ulokowane w Bzurach (1), Cierniach (1), Cyprkach (1),

⁴⁸ W. Guzewicz, *Ocalić od zapomnienia...*, s. 19.

⁴⁹ D. Kowalski, *Miejsca kultu w parafii pw. Świętego Szczepana w Rożyńsku Wielkim*, s. 38nn.

⁵⁰ ADE AKBO, Parafia pw. Św. Szczepana w Rożyńsku Wielkim, sygn. 76, k. 52–68.

⁵¹ Zob. W. Guzewicz, *Parafie Ełku i okolic*, s. 5.

Dybowie (1), Jebrankach (1), Krzywińskich (3), Marchewkach (2), Olszewie (1), Rożyńsku Małym (wieś dziś nieistniejąca, 1), Sokołach Jeziornych (1), Taczkach (1, jest on jednym z najstarszych na terenie parafii, pochodzi z drugiej połowy XIX w.) oraz Wojtelach (1)⁵². Większość z nich zagrożona jest całkowitym zatarciem. Wprawdzie co roku na te tereny przybywają dawni osadnicy i ich potomkowie z Niemiec, ale nie widać szerszego zainteresowania odnowieniem tych miejsc kultu.

3.4. Kapliczki i krzyże przydrożne

Przydrożne kapliczki i krzyże są nieodłącznym elementem polskiej wsi. Obecnie w polskiej kulturze rzadko gdzie się spotyka, aby mieszkańcy danej miejscowości gromadzili się i razem stawiali taką kapliczkę, która następnie stanie się miejscem spotkań na wspólnej modlitwie. Krzyże zazwyczaj stawiano na skraju wsi. Wedle tradycji krzyż był wyznacznikiem „granicy” danej wsi. Pod krzyż albo kapliczkę matka odprowadzała syna, żona męża. Pod krzyżem, gdy do kościoła było daleko, wierni spotykali się w Wielką Sobotę na poświęceniu pokarmów na stół Wielkanocny. Przy krzyżu odprawiane były Msze Święte w czasie, w którym kapłani święcili pola. Do krzyża przyprowadzano zmarłych, następnie do kościoła parafialnego, a potem na cmentarz. Krzyże stawiano z różnych powodów i żaden z nich nie powstał przypadkowo.

W kronice parafialnej obok daty 15 maja 1976 r. zanotowano, że na terenie parafii Rożyńsk Wielki znajdowało się 17 takich obiektów. Obecnie kapliczki i krzyże przydrożne znajdują się w miejscowościach: Bzury (kapliczka), Ciernie i Dybowo (krzyż, jest miejscem wspólnej modlitwy mieszkańców obu tych miejscowości), Czyprki (krzyż z kapliczką), Dmusy (dwie kapliczki), Dybówko (krzyż), Guty Rożyńskie (dwie kapliczki), Jebramki (krzyż), Krzywińskie (kapliczka z krzyżem), Kurzątki (krzyż), Marchewki (dwa krzyże), Nowaki (krzyż), Olszewo (dwie kapliczki), Sokoły Jeziorne (krzyż), Taczki (kapliczka, krzyż) oraz Wojtele (krzyż)⁵³.

Zakończenie

Artykuł stanowi przyczynek do zrozumienia przeszłości i teraźniejszości parafii pw. św. Szczepana w Rożyńsku Wielkim. W ciągu wieków na ziemiach tych zachodziły liczne zmiany, dotyczące różnych sfer życia religijnego, społecznego, gospodarczego itd. Dziś ośrodek ten boryka się z licznymi problemami związanymi z trudną sytuacją gospodarczo-społeczną, wysokim bezrobociem, wyludnianiem się miejscowości wchodzących w skład parafii, ucieczką młodych do większych ośrodków i miast itp. Posiada jednak cenne zabytki, przede

⁵² Szerzej na ten temat: D. Kowalski, *Miejsca kultu w parafii pw. Świętego Szczepana w Rożyńsku Wielkim*, s. 46–53.

⁵³ Tamże, s. 54–63.

wszystkim kościoł pw. św. Szczepana, w tym witraże i organy. Są to skarby, które z wiarą i tradycją miejscowa ludność pielęgnuje oraz rozwija, wzbogacając na miarę swoich możliwości.

BIBLIOGRAFIA

- Białuński G., *Przemiany społeczno-ludnościowe południowo-wschodnich obszarów Prus Krzyżackich i Książęcych (do 1568 r.)*, Olsztyn 2001.
- Chojnacki W., *Zbory polsko-ewangelickie w byłych Prusach Wschodnich w XVI–XX w.*, „Reformacja w Polsce”, 12(1953–1955), nr 45–50, s. 303–412.
- Guzewicz W., *Katalog duchowieństwa diecezji elckiej. Zmiany administracyjno-personalne w latach 1992–2017*, Elk 2018.
- Guzewicz W., *Kościoty i parafie ziemi elckiej*, Elk 2008.
- Guzewicz W., *Kościół rzymskokatolicki na ziemi elckiej po II wojnie światowej (1945–1992). Uwag-runkowania i struktura*, „Rocznik Elcki” 3(2007), s. 72–98.
- Guzewicz W., *Ocalić od zapomnienia: Parafia Rożyńsk Wielki*, Elk–Rożyńsk Wielki 2006.
- Guzewicz W., *Parafia Rożyńsk Wielki 1958/1982–2008*, Elk 2008.
- Guzewicz W., „*Powiedz ludziom, niech więcej nie płaczą...*”. *Słownik biograficzny zmarłych księży diecezji elckiej (1992–2017)*, Elk 2017.
- Guzewicz W., *Przeszłość i teraźniejszość kościołów i parafii dekanatu pod wezwaniem Świętego Antoniego Padeuskiego w Białej Piskiej*, Elk 2012.
- Guzewicz W., *Rys historyczny Rożyńska Wielkiego (1471–2016)*, w: *IX Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej – Rożyńsk Wielki 2017*, pod red. M. Walusia, Rożyńsk Wielki 2017, s. 36–39.
- Korc E., *Zmiany administracyjno-terytorialne na obszarze byłych Prus Wschodnich ze szczególnym uwzględnieniem terenu województwa olsztyńskiego*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1997, nr 1(215), s. 3–22.
- Kowalski D., *Miejsca kultu w parafii pw. Świętego Szczepana w Rożyńsku Wielkim*, Olsztyn 2017 [mps BUWM].
- Kumor B., *Geografia historyczna dzisiejszej diecezji elckiej*, w: *Przeszłość natchnieniem dla teraź-niejszości*, pod red. K. Brzostka i in., Elk 1996, s. 31–38.
- Moeller F., *Altpreußisches evangelisches Pfarrerbuch von der Reformation bis zur Vertreibung im Jahre 1945*, Hamburg 1968.
- Pisz. Z dziejów miasta i powiatu*, pod red. J. Maciejewskiej, Olsztyn 1970, s. 191–195.
- Schematyzm diecezji elckiej 2017*, Elk 2017.
- Średniowski S., *Zbiegostwo chłopów w dawnej Polsce jako zagadnienie ustroju społecznego*, Łódź 1997.

PARISH ROŻYŃSK WIELKI (HISTORY AND CREATION – PEOPLE AND CLERGY – PLACES OF WORSHIP)

SUMMARY

The article is a contribution to understanding the past and present of the parish of st. Stephen in Rożyńsk Wielki. Over the centuries, many changes took place in these lands, concerning various spheres of religious, social, economic etc. Today, the center is struggling with numerous problems related to the difficult economic and social situation, high unemployment, depopulation of parish towns, escape of young people to larger centers and cities etc. However, it has valuable monuments, mainly the church of st. Stephen's, stained glass windows, organs. These are treasures that, with faith and tradition, the local people cherish and develop, enriching them to the best of their abilities.

KEY WORDS: Rożyńsk Wielki, Diocese of Elk, Catholic Church

